

Ігор КОЛЯДА,
Анатолій БАРАННИК.
«...НЕ ШКОДУВАТИ ЖИТТЯ ЗА ВІРУ...»
(до 245-ї річниці повстання Коліївщина
1768 р.)

Ігор КОЛЯДА,
доктор історичних наук, професор,
Анатолій БАРАННИК (м. Київ)

«...НЕ ШКОДУВАТИ ЖИТТЯ ЗА ВІРУ...» **(до 245-ї річниці повстання** **Коліївщина 1768 р.)***

Зрештою, згустилися хмари й над самим Мотронинським Троїцьким монастирем. 15 березня 1765 р. комісар Січинський, присланий від архимандрита Овруцького, офіційно оголосив Мотронинському і Мошногірському ігуменам про передачу їхніх монастирів «на унію». А в цей час відбувалася зміна короля в Речі Посполитій — у 1764 р. престол посів ставленик Катерини II Станіслав Август Понятовський. Саме цією обставиною і вирішив скористатися ігумен, щоб відстояти довірені йому монастирі. Вже у квітні 1765 р. він пише лист єпископу Гервасію з проханням дозволити йому поїхати у Петербург «для исходотайствования, при посредстве св. Синода, подтверждения от польского короля прав и привилегий мотронинского монастыря». (Цікаво, що подібні листи до канцелярії єпископа Гервасія надійшли й від Мошногірського монастиря й від Чигиринського правління). Переяславський єпископ Гервасій дав дозвіл і всіляко сприяв поїздки. Ігумен Мелхіседек отримав доручення про клопотання й від Мошногірського монастиря.

З вірою у те, що російська монархія виступить на захист православ'я Правобережної України, ігумена Мелхіседека напочатку спіткало розчарування. Він у серпні 1765 р. писав єпископу Гервасію, що всі справи стосовно захисту православ'я у Польщі доручені єпископу Г. Кониському, якому надана відповідна грамота імператриці Катерини II, також він з гіркотою зазначає: «Дело о церквях только здесь в уважение принято, а о монастырях и слышать не хотят». Його неодно-

разові звернення до Святого Синоду і Колегії іноземних справ спершу не давали бажаних результатів. Нарешті, у вересні 1765 р. йому було видано рескрипт на ім'я М. Репніна (надзвичайного і повноважного російського посла при дворі польського короля) з вимогою провести розслідування, щоб уніатське духовенство не лише від агресивних дій утрималося, але й від погроз. Дослідник В. Ластовський при цьому зазначає, що в історіографії популярною є думка, що ігумен зустрівся там із імператрицею Катериною II, від якої ніби-то отримав особисто відповідні повноваження. Дослідник вважає, що це всього лиш легенда, «вигідна як польській, російській, так і українській історіографії... яка мала надати вагомості діям М. Значко-Яворського».

З отриманим від російського уряду рескриптом ігумен Мелхіседек спершу повертається в Мотронинський монастир. По дорозі, як свідчить його чолобитна на ім'я Катерини II (написана через рік, у січні 1767 р.), греко-католики і польські урядовці чинили сильний тиск, його навіть спробував отруїти греко-католицький священик у м. Паволоч, який пригостив його отруєним медом (ігумен Мелхіседек лиш скуштував і відразу йому стало погано, але врятувався «случившимся зараз выметом», а його служник, який випив кубок, незабаром опух і помер). А від спроби польських урядовців заарештувати М. Значко-Яворського рятував паспорт, виписаний йому Колегією іноземних справ на поїздку у Варшаву.

Нарешті, в кінці 1765 року ігумен вирушив до Варшави, куди прибув 6 січня 1766 р. Про його перебування у столиці Речі Посполитої ми дізнаємося з вищезгаданої нами чолобитної та його листа до єпис-

* Закінчення. Поч. див. в №3 журналу за 2013 р. (Ред.)

копа Гервасія від 15 лютого 1766 р. М. Значко-Яворський передав імператорський рескрипт російському послу В. Рєпніну. Завдяки клопотанням останнього, справа М. Значко-Яворського була представлена на розгляд королю Станіславу Августу Понятовському. Для доведення своєї правоти ігумену Мотронинського монастиря довелося спершу доводити право на існування православних монастирів Правобережжя (він надав давні привілеї польських королів), а потім доводити, що православної вірі дійсно чиняться утиски, для чого ним було представлено список кривд, заподіяних православному населенню греко-католиками й місцевою польською адміністрацією (він по пам'яті склав т. зв. «Екстракт некой часті обид», який містив 60 пунктів). Інформація з останнього документа вразила короля. Понятовський наказав канцлеру написати листи греко-католицькому митрополиту Ф. Володкевичу, та найбільшим феодалам (князям Любомирським, Яблоновським, Сангушкам) з вимогою припинити завдавати кривди Мотронинському монастирю. Такому рішенню сприяла також попередня діяльність білоруського єпископа Г. Кониського. За наказом польського короля, ігумену Мелхіседеку особисто було видано з королівської меґрики (з печаткою і підписом короля) грамоти попередніх польських королів, які гарантували свободу православної віри в Речі Посполитій. Одночасно, Станіслав Август Понятовський різко засудив збройний напад шляхтича Муравського на Мюшногірський монастир, здійснений в період перебування М. Значко-Яворського у Варшаві.

Але всі ці важливі королівські постанови не призвели до покращення ситуації зі станом православ'я на Правобережжі. Вже згадане нами різке падіння авторитету польських монархів є цьому поясненням і, водночас, найкращою ілюстрацією тогочасного становища польського короля. Привілей Станіслава Августа Понятовського не тільки не сприяв захисту православ'я, а радше навпаки — він геть озлобив греко-католицького митрополита Ф. Володкевича, і той на початку 1766 р. видає циркуляр з оголошенням декрету Радомишльської греко-католицької консисторії про передання до суду ігумена Мелхіседєка, всіх інших на-

стоятелів православних Правобережних монастирів, православних священників і їх прихожан за непокору греко-католицькій владі. Ігумен Мелхіседек 17 квітня того ж року (він прибув з Варшави 2 квітня 1766 р.) в листі до офіціала Г. Мокрицького відкидає всі звинувачення, відмовляється їхати на суд, справедливо наголошуючи, що православне духовництво є непідсудне греко-католикам, на доказ чого ігумен Мелхіседек посилається на королівські привілеї, надані йому Станіславом Августом Понятовським, а наприкінці листа застерігає митрополита Ф. Володкевича від «худих последствий его неусмотрительных поступков».

Оскільки ніхто так і не з'явився на той «суд», Радомишльською консисторією було видано декрет, за яким ігумена Мелхіседєка визнано винним «в нарузі... над уніатською владою», в підбурюванні на бунт місцевих жителів, в приведенні до присяги на благочестя тих, хто перебував раніше в унії і у взятті по кілька десятків рублів з кожного міста і села за право сповідати православну віру. У зв'язку з цим наказувалося з Мотронинського монастиря стягнути штраф у розмірі 1000 гривень, а ігумену протягом чотирьох тижнів з'явитися у Радомишль для покаяння; одночасно було оштрафовано на 2000 гривень православні громади с. Валяви, Вільшани, Телепиного. Вже у червні 1766 р. ігумен Мелхіседек з тривогою повідомляв єпископу Гервасію про прибуття на Правобережжя польських військ (близько 2000 чол.), які, ставши обозом в декількох містах, розпочали систематично розправлятися з православними священниками, забираючи їх майно, а самих — виганяючи з їх приходів. Польські війська заблокували шляхи, а на р.Рось навіть знищили човни, тим самим перервавши сполучення з Гетьманщиною. Ігумен Мелхіседек зазначав, що нібито готується якась спільна комісія для розгляду ситуації, тому просив єпископа надіслати йому повноважних представників та бодай одного писаря. Переяславський єпископ заборонив М. Значко-Яворському вступати у будь-яку комісію, посилаючись на те, що все православне духовництво Правобережної України знаходиться під захистом привілеїв польського короля Станіслава Августа Понятовського й російської імпе-

Станіслав Август Понятовський

Барельєф ігумена Мелхіседєка

ся якась спільна комісія для розгляду ситуації, тому просив єпископа надіслати йому повноважних представників та бодай одного писаря. Переяславський єпископ заборонив М. Значко-Яворському вступати у будь-яку комісію, посилаючись на те, що все православне духовництво Правобережної України знаходиться під захистом привілеїв польського короля Станіслава Августа Понятовського й російської імпе-

ратриці Катерини II, тому греко-католики не мають права втручатися у справи «тогочасного» православ'я.

Ігумен Мелхіседек неодноразово звертався до польських урядовців з вимогою припинити гоніння на православних і розблокувати шляхи сполучення з Гетьманщиною, але результатів це не дало. 14 липня 1766 р. він у листі до єпископа Гервасія повідомляв, що польські війська під прикриттям антигайдамацької акції займаються відвертим грабунком православних, і просив єпископа, щоби той спільно з російською владою вжив заходів для припинення цього. Єпископ Гервасій написав листа регіментарю польських військ на Правобережжі І.Вороничу з проханням захистити православне населення від грабунків і гонінь, які здійснюють його підлеглі. А 19 липня Переяславська духовна консисторія видає «Промеморію», адресовану командуванню польських військ Правобережної України, з вимогою заборонити офіціалу Г. Мокрицькому й іншим греко-католикам чинити кривди й розорення православному духовництву й народу.

А тим часом гоніння на православних тільки посилювалися. В своєму донесенні (липень 1766 р.) єпископу Гервасію ігумен Мелхіседек наводить понад два десятки тільки задокументованих випадків порушення прав віруючих православного обряду. Дослідник історії церкви В. Ластовський зазначає, що «тільки з 2-го по 19-те липня 1766 р. від пограбувань постраждало 12 церков Мошенської, Смілянської та Лисянської губерній». В тому ж липні 1766 р., в покарання за відкидання унії жителями м. Мліїва, було спалено міщанина Данила Кушніра. Енергійні дипломатичні заходи єпископа Гервасія й ігумена Мелхіседека майже не мають позитивних наслідків. Зрештою, справа доходить до того, що за наказом греко-католицького духовництва 23 липня 1766 р. на Сокирянському перевозі під час повернення до свого монастиря з Переяслава ігумен Мелхіседек був заарештований. Під час обшуку ігумена було спочатку пограбовано, а потім доставлено в м. Корсунь, де він був допитаний офіціалом Г. Мокрицьким. Єпископ Гервасій дізнався про це лише на початку серпня. Він відразу ж написав листа російському послу при польськiм дворі М. Репніну з проханням посприяти звільненню М. Значко-Яворського та в Синод. Проте ці заходи позитивного результату не дали, ігумена Мелхіседека було закуто в кайдани й поміщено у одиночну камеру в'язниці містечка Гродок (поблизу сучасного м. Острог), де його ще двічі намагалися отруїти. Заарештованому ігумену вдалося написати короткого листа переяславському єпископу, де він, окрім всього іншого, повідомляє, що сильно хворий й тому просить поспішити з клопотаннями про його звільнення.

У час вимушеної відсутності ігумена на Правобережній Україні греко-католики спільно з польською

адміністрацією розгорнули справжній наступ на православ'я. Так, 12 серпня 1766 р. польською адміністрацією було заарештовано і відправлено в Радомишль члена Чигиринського духовного правління священника Максима Левицького та 12 ченців Мошногірського монастиря. Останніх, за розпорядженням Г. Мокрицького, було заковано в кайдани по двоє, а після доправлення в консисторію жорстоко побито різками. Такого ставлення зазнав і М. Левицький. За пізнішими народними переказами, «ляхи його мордували, щоб пристав на унію: жар за халяви сипали і на колесо тягли...». Про серйозну загрозу, яка нависла над православною вірою на Правобережній Україні, свідчить та обставина, що ченці Мошногірського монастиря схилилися до варіанту переселення в Гетьманщину, і тільки сувора заборона єпископа Гервасія утримала їх від цього.

Сам єпископ Гервасій не припиняв спроб дипломатичними методами добитися як звільнення ігумена Мелхіседека, так і захисту православ'я «тогочасної» України. Він неодноразово писав листи у Варшаву до єпископа Г.Кониського та російського посла М.Репніна. Останні (за сприяння російського двору) намагалися змусити польський сейм вирішити т. зв. «дисидентське питання», себто відновити права некатоликів, автоматично припинивши гоніння на православних. Однак, у 1766 р. їм не вдалося переконати Сейм.

У той же час ігумен Мелхіседек за невідомих нам обставин, ймовірно, в кінці жовтня 1766 р., здійснив втечу з в'язниці (радянський історик Г. Ю. Храбан стверджує, що саме король дав наказ його звільнити, «при чому в такий спосіб, ніби він утік») і в листопаді добирається до Переяслава. Зі зрозумілих причин він не залишається на Правобережжі, а ненадовго осідає в Переяславі, після чого повертається до справи захисту православ'я «тогочасної» України дипломатичними методами. Зокрема, У січні 1767 р. М. Значко-Яворський пише чолобитну до Катерини II, де описує своє ув'язнення і всі злочинні дії греко-католиків й польської адміністрації, вчинені проти його та православних правобережних монастирів, благаючи в імператриці «защиты и удовлетворения». Щоби фінансово підтримати Мотронинський монастир, у якому переховувалося від гонінь чимало православних священників і мирян, ігумен Мелхіседек просить дозволу у єпископа Гервасія відправити посланця на Дон для «испрошения покаяния». Також він консулює православне духовництво Правобережжя у справах взаємин з греко-католиками, зокрема, відмовляє їх брати участь у ініційованій уніатами комісії з розгляду скарг православних, справедливо вбачаючи у цьому спробу вилучення оригіналів королівських привілеїв. Крім того, завдяки (в тому числі) й старанням М. Значко-Яворського, вдалося нарешті визволити із ув'язнення ченців Мошногірського монастиря, яких

утримували в Радомишльській консисторії з літа 1766 р. Ігумен Мелхіседек підтримує зв'язок з Мотронівським монастирем і регулярно (за посередництва єпископа Гервасія) пересилає в Синод свідчення про утиски й гоніння на православне духівництво й мирян зі сторони греко-католиків й польської адміністрації.

Як свідчить перепустка ігумена Мелхіседека, віднайдена дослідником історії церкви В. Ластовським, з квітня 1767 р. М. Значко-Яворський здійснює поїздки у справах захисту православ'я Правобережжя до Києва, а потім і до Варшави. При цьому, як видно з тексту перепустки, він діє «за вказівкою єпископа Гервасія Лінцевського, а останній спирався на «указ» імператриці». З документів, нам стає відомо, що вже у серпні 1767 р., православне духівництво та миряни довіряють ігумену Мелхіседеку подати позов у Варшаві проти їх утисків і гоніння, на що дає згоду і переяславський єпископ Гервасій. При цьому, він продовжує активну, хоч і дистанційну, діяльність на поприщі повернення греко-католицьких священників у православ'я, як от у випадку з с. Балаклія у січні 1768 р.

Наприкінці січня 1767 р. ігумен Мелхіседек прибуває у Варшаву на сейм, де розпочинає позов «по насиллям от поляков и от униатов». М. Значко-Яворський привіз на сейм т. зв. «Маніфест» від імені ченців Мотронинського, Мошногорівського, Виноградського, монастирів і від священників Нигиринського, Черкаського, Корсунського, Богуславського, Звенигородського, Білоцерківського староств та Жаботинської, Мошенської, Смілянської і Лисянської волостей, в якому перераховувалися нанесені православним кривди. Цей документ ним було подано до міської Варшавської канцелярії, а на початку лютого — російському послу Рєпніну. У своєму листі до єпископа Гервасія ігумен відзначає велику кількість російських війсь у польській столиці. Річ у тім, що завдяки діяльності Г. Кониського і М. Значко-Яворського російський уряд (переслідуючи насамперед свої геополітичні інтереси) серйозно взявся за розв'язання «дисидентського» питання. Але усі спроби добитися цього легально, як це добре видно із першої поїдки у Варшаву ігумена Мелхіседека, закінчилися провалом, шляхта і магнати вперто не погоджувалися на відновлення прав некатоликів. Тому у 1767 р., за підтримки російського уряду, в Речі Посполитій створюються дві конфедерації: у Торні — в складі дисидентів (протестантів) — і в Слуцьку (православні й протестанти). Обидві конфедерації вимагали зрівняння в правах «дисидентів» з католиками. Російська імперія, Пруссія, Швеція й Данія підтримували ці вимоги. За такого тиску зимовий сейм 1768 р. ратифікував вимоги некатоликів (спеціальний трактат, який було складено спільно польською комісією і російським послом). Відтепер, зокрема православним, обіцялося збереження рівноправності при посадових призначеннях, звільнення від сплати податків на користь ксьондзів,

свободу відправлення деяких видів богослужіння (хресний хід, публічні похорони) та ін. Але це рішення не сприйняла більшість польської шляхти. Відразу після сейму, в кінці лютого 1768 р., утворилася Барська конфедерація, яка запротестувала проти надання прав некатоликам і зажадала скасування ухвали сейму. Діяльність цієї організації шляхти стане одним із чинників, які посприяють початку Коліївщини.

Отже, за короткий час (1761—1766 рр.) свого безпосереднього перебування на посаді управителя правобережних православних монастирів й церков М. Значко-Яворському вдалося зупинити поширення впливів греко-католицизму, вирішити проблему т. зв. «волоських» священників, розпочати закладання нових православних церков; перетворити Мотронинський монастир на справжній православний центр Правобережної України, в якому «волоські» священники мали змогу отримати ґрунтовніші знання, а прості миряни — здійснити церковні треби. Але чи не найголовнішим було винесення проблеми православ'я Правобережної України в Речі Посполитій на міжнародний рівень. М. Значко-Яворський, опираючись на Російську імперію, зумів (спільно з білоруським єпископом Г. Кониським) зрештою досягти позитивної сеймової постанови. Воїстину справедливою є оцінка ігумена Мелхіседека як основоположника нового способу самозахисту від «польсько-уніатського фанатизму» дипломатичним шляхом, дана істориком початку ХХ ст. А. Войтковим. І хоч ця діяльність і позначилась суттєво на його житті і здоров'ї (був неодноразово затримуваний польською владою, ув'язнений греко-католицькою консисторією, тричі його намагалися отруїти), але ми не знаходимо жодного, бодай якогось прихованого натяку на силові методи вирішення проблеми. Ігумен послідовно відстоював законні, легальні методи боротьби, активно залучаючи до цього російську дипломатію. До того ж, відразу після початку Коліївщини, у кінці травня 1768 р., ігумен звернувся з листом до всіх православних Правобережної України, закликаючи: «чтоб ни единая душа из вас до оных своевольников не пристала. Больше терпели, еще потерпите. Ховайтесь, утикайте, ежели кто вас гонит... а до гайдамак помянутых не приставайте: ибо и Бога прогневаете, и никто за вас не будет обстояти; кровь бо и обиды никогда никому не минуться». Останні слова свідчать, що Божі заповіді були для цієї особистості аж ніяк не пустим звуком.

Втім, також зрозуміло, що така активна, хай і цілком мирна діяльність М. Значко-Яворського не могла не вплинути й на зародження Коліївщини. Більшість сучасних українських істориків, відкидаючи будь-яку діяльну причетність М. Значко-Яворського до організації Коліївщини, вважають, що своєю пастирською активністю він справив тільки опосередкований (від його незалежний) вплив на початок та розгортання повстання. Навіть такий міцний історичний міф про

особисте знайомство ігумена Мелхиседека з М. Залізником, зрештою також спростований сучасними істориками. Стосовно ж його безпосередньої участі у повстанні, як засвідчують дослідження Ф. Лебединцева, В. Пархоменка, К. Гуслистого, П. Мірчука, В. Ластовського та ін., то ні в час самого повстання, ні в період його підготовки ігумен М. Значко-Яворський просто не міг фізично перебувати в Мотронинському монастирі (він в той час знаходився у Переяславі при єпископі Гервасії). До того ж, після придушення повстання ігумена не було притягнуто до суду і жодних офіційних звинувачень йому так ніхто й не висунув, хоча його таки було переведено в один із лівобережних монастирів (документи замовчують про мотиви цього рішення).

Величезною ж особистою заслугою ігумена Мотронинського Троїцького монастиря М. Значко-Яворського, і в цьому солідарні всі історики, стала справа захисту прав православ'я на Правобережній Україні.

Джерела та література

1. Мірчук П. Коліївщина. Гайдамацьке повстання 1768 року. — Лондон, 1973.
2. Всемирная история в 10 т. Под. ред. Е. М. Жукова. Т. 5. — М., 1958.
3. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. — К., 1999.
4. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп. ред.) — К.: Наук. думка, 2006. — Т. 1.
5. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. — К., 1992. — С. 444.
6. Смолій В. А. Деякі дискусійні питання історії Коліївщини (1768 р.) // УІЖ. — 1993. — № 10.
7. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. — К., 1970.
8. Храбан Г. Ю. Спалах гніву народного (Антифеодалізм, народно-визвольне повстання на Правобережній Україні у 1768-1769 рр.). — К., 1989.
9. Смолій В. А. Коліївщина. // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка — Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2007.
10. Лебединцев Ф. Архимандрит Мелхиседек Значко-Яворський. — К., 1861.
11. Костомаров Н. И. Последние годы Речи Посполитой // Костомаров Н. И. Исторические монографии и исследования. — СПб., 1886 — Т. 17.
12. Ластовський В. В. Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII — у XVIII ст. в історії та історіографії. — К., 2008.
13. Храбан Г. Ю. Мемуари, як історіографічне джерело вивчення народно-визвольного повстання 1768 // Коліївщина. 1768. — К., 1970.
14. Полонська-Василенко Н. Історія України. — Мюнхен, 1976. — Т. 2.
15. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе», ч. 1. Т. 2. — К., 1859.
16. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе», ч. 1. Т. 3. — К., 1864.

17. Максимович М. О. Киев явился градом великим... Выбрані українознавчі твори / Упоряд. Та авт. іст. — біогр. нарису В. О. Замлинський — К.: Либідь, 1994.
18. Маркевич Н. История Малороссии. — М., 1842 — Т. 2.
19. Кулиш П. Записки о Южной Руси. — К., 1994.
20. Драгоманов М. П. Шевченко, українофіли і соціалізм // Вибране. — К., 1991.
21. Эварницкий Д. И. Гайдамацкое движение и уманская резня 1768 г. // Русская мысль — 1901. — Кн. II.
22. Скальковский А. Ю. История Новой Січі. — Дніпропетровськ, 1994.
23. Шульгин Я. Начерк Коліївщини. — Львів, 1898. — С. 13-14.
24. Соловьев С. М. История России с древнейших времен. — М., 1865. — Кн. XIV. — Т. 27—28.
25. Коялович М. О. История воссоединения западнорусских униатов. — Минск, 1999.
26. Мордовцев Д. Гайдамачина. — СПб., 1870.
27. Войтков А. Иов Базилевич, епископ Переяславский. и участие его в церковно-политической жизни Польской Украины (1771—1776). — К., 1903.
28. Иваницкий С. Переяславский епископ Гервасий Линцевский и начало воссоединения униатов в западной или правобережной Украине: 1757 — 1769 гг. — ТПЦІАО, 1904 г., т. 10.
29. Пархоменко В. (П-ко.) Был ли игумен Мелхиседек Значко-Яворский организатором украинского восстания 1768 г. // К. С. — 1905. — № 1.
30. Вл. П-ко. К вопросу о народных реакциях в Украине в XVIII веке // К. С. — 1905. — №7 — 8.
31. Горбань М. Гайдамачина. — Харків, 1923.
32. Дмитриев А. Коливщина: из истории классовой борьбы на Украине во 2 п. 18 в. — Ленинград, ПДИ, 1938 г., т. 11.
33. Гуслистый К. Селянське повстання 1768 року на Україні. — Харків, 1934.
34. Гуслистый К. Коліївщина. — К., 1947.
35. Коліївщина 1768 р. — Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання. — К., 1970.
36. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. — К., 1970.
37. Стецюк К. І. Коліївщина — велике народно-визвольне, антифеодалізм повстання на Україні у XVIII ст. // «Коліївщина 1768 р.» — Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання. — К., 1970.
38. История Украинской ССР. — К., 1983. — Т. 3.
39. Когут З. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. — К. Критика, 2004. — С. 280
40. Франко І. Я. Матеріали до історії Коліївщини. Записки НТШ. — Львів, 1904. — с. 42. / кн 6.
41. Serczyk W. Melchizedek Znaczko-Jaworski i klasztor Motreniski przed wybuchem Koliszczyzny // SH. — 1968. — №3.
42. Статі Л. Д., Бутенко Р. К. Мелхиседек Значко-Яворський: історіографічний нарис // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку; Матеріали Третіх Всеукраїнських історичних читань. — К.; Черкаси, 1993.
43. Мариновський Ю. Ю. Мотронинський троїцький монастир. — Черкаси, 1990.
44. Смолій В. А. Деякі дискусійні питання історії Коліївщини (1768 р.) // УІЖ. — 1993. — № 10.
45. Чухліб Т. В. Правобережні та західноукраїнські землі в кінці XVII—XVIII ст. // Історія України / Під заг. ред. В. А. Смолія. — К., 1997.
46. Матяв В. Мелхиседек Значко-Яворський // Історія України в Особах: Козаччина. — К., 2000.
47. Ричка В. М. «Цар схизматиків» (До питання про роль Мелхиседека Значко-Яворського у подіях 1768 р.) // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали Третіх Всеукраїнських історичних читань. — К.; Черкаси, 1993.
48. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2005.